

ОСВІТНЯ КАР'ЄРА ОСОБИСТОСТІ: ПРО МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ ЯК СТИЛЮ ЖИТТЯ

Анотація. В статті описано різні типи самовизначення особистості у сфері освіти. Встановлено, що функціональний тип сприяє вибудовуванню освітньої кар'єри; дисфункціональний – паралізує освітню кар'єру; умовно функціональний – ускладнює вибудовування освітньої кар'єри, оскільки визнання потужності освіти для подолання бідності не поєднано з розумінням того, що лише особисті зусилля дозволяють переінакшити стиль життя; в умовно дисфункціональному типі сполучено готовність докласти зусилля для опанування освітніх програм, але при цьому наявна відмова визнавати освіту за ресурс зрушень у відтворенні бідності.

Психолого-педагогічний вплив на рішення особистості щодо вибудовування освітньої кар'єри розглянуто як створення умов для з'явлення спільноти, спроможної до переосмислення проблеми недостатньої ресурсозабезпеченості: власне виживання за таких умов стає питанням про спроможність особистого долучення до процесів ретрансляції знання як ключового фактору розвитку суспільства і зміцнення держави.

Ключові слова: самовизначення особистості у сфері освіти, типи самовизначення, баланс ресурсів життєдіяльності, подолання бідності як стилю життя, освітня кар'єра.

Актуальність. В Україні скрутне становище фахівців з вищою освітою вже кваліфіковане як новий формат проблеми запобігання і подолання бідності. Слід розуміти, що її вирішення зачіпає не лише зміни у матеріально-фінансових статках особи з вищою освітою, а порушує питання про її готовність до свідомого не-продукування бідності як стилю життя в умовах недостатньої ресурсозабезпеченості [1].

Покладаючи в основу поняття балансу ресурсів життєдіяльності як комплексну властивість стану ресурсів, що характеризує врівноваженість використання особистістю розподілених джерел її повсякденної життєдіяльності, під стилем життя будемо розуміти виразні прояви використання таких джерел через особливості співвідношення взаємно пов'язаних показників – статків і освіченості. Зауважимо, що баланс не постійна міра; він змінюється відповідно до тієї функції, яка є провідною у використанні джерел життєдіяльності. Наприклад: задля організації дозвілля витрата фінансів урівноважується отриманими позитивними емоціями; якщо ж важливо зберегти гроші, то фінансово безвитратна організація дозвілля урівноважується затратами часу, особистих фізичних, психічних зусиль тощо. Отже, мова йде про керованість ресурсами і тоді їх баланс – це показник того, наскільки вдало використано джерела життєдіяльності.

З цієї точки зору, проблема подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення особистості у сфері освіти – це розв'язання суперечності між набутим досвідом використання ресурсів життєдіяльності і новими вимогами до їх балансу. Тоді бідність як стиль життя буде помічатися дисбалансом між витрачанням ресурсів і їх надходженням, використанням відновлювальних і не поновлювальних ресурсів, неможливістю компенсувати дефіцит одного ресурсу надлишками іншого тощо.

Заохоченням до невідтворення бідності як стилю життя навертають до сенсу зусиль у напрямі зростання благополуччя і навмисного запобігання неблагополуччю внаслідок не переймання балансом ресурсів життєдіяльності. Зростання благополуччя стає ознакою позитивної динаміки у процесі подолання бідності як стилю життя і може бути діагностовано через зрушення у балансі ресурсів

життєдіяльності, зокрема через зміни у її змісті усталеного і нового, нового і новітнього тощо [2; 3].

Метою статті є розгляд здатності особистості, яка має недостатній рівень ресурсозабезпеченості, до вибудовування освітньої кар'єри.

Раніше ми вже порушували питання про самовизначення особистості у сфері освіти у процесі подолання бідності як стилю життя [4-6], розглядаючи самовизначення як встановлення нею своїх досягнень і перспектив щодо опанування освітніх і/чи освітньо-професійних програм (далі - ОП/ОПП) задля сприяння позитивній динаміці стану ресурсозабезпеченості. У контексті питання даної статті зауважимо, що для особистості, яка потерпає від недостатньої ресурсозабезпеченості, одним із способів справитися з нестачею ресурсів через їхнє збалансування, на наш погляд, є самовизначення у сфері освіти. Ми виходимо з того, що:

- для особистості освіта як процес ре/трансляції знання є джерелом її життєдіяльності;

- ресурсом освіта стає тоді, коли участь у процесі ре/трансляції знання усвідомлена як можливість «тут і зараз» переінакшити стиль життя через реалізацію намагання опанувати нові ОП/ОПП [7, С. 183-184].

Якщо особистість не розуміє того, що освіта не лише у перспективі змінює життя, але суттєво позначається на поточному перебігу повсякдення, то процес опанування нею ОП/ОПП змістово розгортається як перебування у навчальному закладі, а дисбаланс ресурсів життєдіяльності виявляється через відсутність компенсації за значну витрату не поновлювального ресурсу – часу.

Для вирішення проблеми подолання бідності як стилю життя підґрунтям продуктивного самовизначення особистості у сфері освіти є ставлення до освіти як ресурсу

життєдіяльності і готовність докладати серйозні зусилля задля опанування ОП/ОПП, заявлені без сумнівів, а також позбавлені залежності від обставин і ситуації тощо. Виходячи з цього, самовизначення у сфері освіти характеризуємо через:

- ствердження/заперечення потужності освіти як ресурсу подолання бідності;
- докладання зусиль /ухиляння від зусиль опанувати ОП/ОПП.

Тому основними типами самовизначення у сфері освіти встановлено:

1. ствердження потужності освіти як ресурсу подолання бідності і необхідність докладання зусиль для опанування ОП/ОПП;
2. заперечення потужності освіти як ресурсу подолання бідності і ухиляння від зусиль для опанувати ОП/ОПП;
3. ствердження потужності освіти як ресурсу подолання бідності і ухиляння від зусиль для опанування ОП/ОПП;
4. заперечення потужності освіти як ресурсу подолання бідності і необхідність докладати зусилля, аби опанувати ОП/ОПП.

Перший тип ми назвали функціональним, оскільки такі ставлення і готовність безумовно сприяють вибудовуванню освітньої кар'єри; другий тип – дисфункціональний – паралізує чи припиняє вибудовування освітньої кар'єри. Наступний тип – умовно функціональний, оскільки визнання потужності освіти для подолання бідності не поєднано з розумінням того, що лише особисті зусилля дозволяють переінакшити стиль життя. В останньому типі, названому умовно дисфункціональним, сполучено готовність докладати зусилля для опанування ОП/ОПП, але

при цьому наявна відмова визнавати освіту за ресурс зрушень у відтворенні бідності.

Зазначимо, що непохитне пересічне переконання у тому, що для подолання бідності краще особі допомогти матеріально, ніж її вчити, як треба жити часто становить тло для заперечення потужності освіти як ресурсу подолання бідності. А неготовність докладати особистих зусиль для опанування ОП/ОПП нерідко з'являється через перебільшення особою ваги іншої активності для невідтворення бідності як стилю життя, наприклад, довше відпочивати чи більше працювати, аби заробити грошей.

Отже, наслідки самовизначення особистості у сфері освіти розглядаються у контексті її намагань збалансувати ресурси життєдіяльності і подолати бідність як стиль життя. Відтак, про продуктивне самовизначення йде мова тоді, коли є особистість подовжує процес опанування ОП/ОПП; якщо ж нею виявлено його кінцевість – це непродуктивне самовизначення. До цих граничних наслідків самовизначення слід додати ще й проміжні – відносно продуктивне та відносно непродуктивне самовизначення.

Питання про наслідки самовизначення особистості у сфері освіти доречно пов'язувати з питанням про внесок соціуму у підготовленість особистості до збалансування своїх ресурсів життєдіяльності, зокрема про ефективність психолого-педагогічного впливу на готовність особистості до вибудовування освітньої кар'єри. І тоді продуктивне чи непродуктивне самовизначення особистості засвідчуватиме компетентність спільноти розв'язувати проблему подолання бідності, яка є однією з ключових для стійкого розвитку суспільства (рис. 1).

**Ствердження потужності освіти
як ресурсу подолання бідності**

Ухвалення від зусиль опанувати ОП/ОПП	<i>Умовно функціональний тип</i>	<i>Функціональний тип</i>	Докладання зусиль для опанування ОП/ОПП
	Врегулювання напрямку зусиль	Підтримка вибудовування освітньої кар'єри	
	Навернення до сенсу знання	Превенція завершення освітньої кар'єри	
	<i>Дисфункціональний тип</i>	<i>Умовно дисфункціональний тип</i>	
Заперечення потужності освіти як ресурсу подолання бідності			

***Рис. 1. Вплив на самовизначення особистості у сфері
освіти***

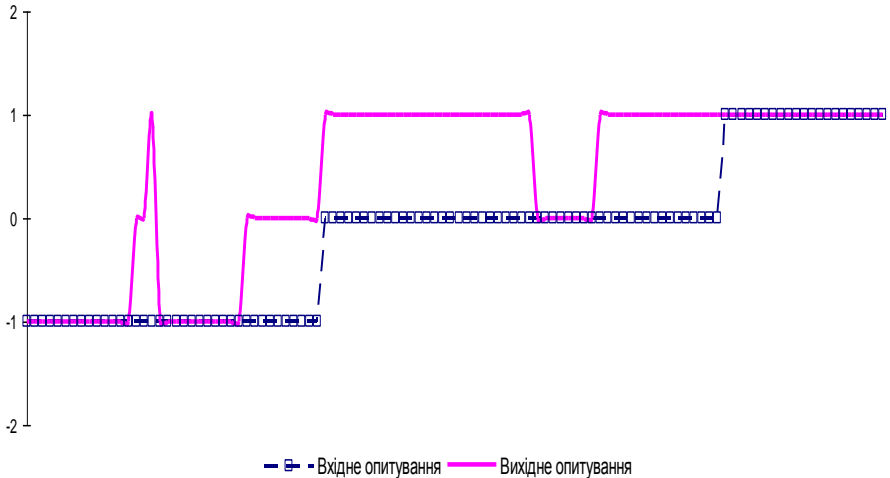
На наше переконання, місія освітянської спільноти – тримати план освіти перед очима бідних. Цілком усвідомлюючи деякий пафос визначеної нами місії, ми зробили це, аби підкреслити, що завдяки пафосу освітяни й надалі зможуть посилювати процес самозбереження (О. Кардамонов), бо, підпадаючи під категорію «освічених бідних», сподіватись на динамічне нівелювання своєї належності до т.зв. «непрестижних» груп наразі не надто доречно: «Человек хочет, чтобы мир улыбался ему, и когда этого не происходит, он улыбается себе сам. Через собственный пафос» [8, С. 65].

Розроблений і проведений нами практикум «Самовизначення особистості у сфері освіти» мав на меті

актуалізувати у його учасників готовність докладати зусилля у напрямі опанування нових ОП/ОПП [5; 7].

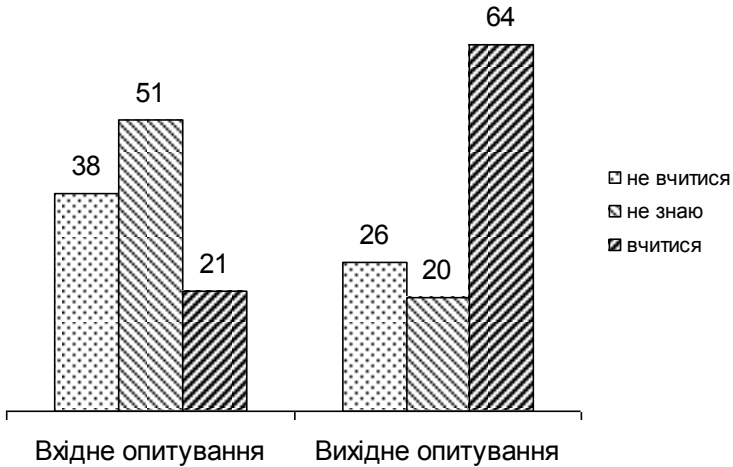
Аби мати достовірні емпіричні дані про зазначені зрушення на початку та наприкінці практикуму його учасники оцінювали свою готовність опановувати нові ОП/ОПП. Вони відповідали на таке питання: За однакових умов витрат і надходжень ресурсів, який Ви обираєте варіант: вчитися чи не вчитися? Аби уникнути «зайвого тиску» на вибір, до варіантів відповідей, крім «вчитися» і «не вчитися», ми додали ще й варіант «не знаю». Отже, шкала відповідей мала такий вигляд: «вчитися» 1 – «не знаю» 0 – «не вчитися» -1.

При первинному аналізі отриманих відповідей ми, насамперед, відзначили відсутність зрушень у бік вибору «не вчитися» (рис. 2).

Рис. 2. Візуалізація відповідей учасників практикуму.

До того ж, якщо на етапі вхідного опитування трохи більше половини досліджуваних вагалися у своєму виборі між вчитися і не вчитися, то на вихідному – більшість приставала на думку, що буде вчитися (відповідно 51% і 58%) (рис. 3).

Рис. 3. Зрушення у готовності учасників практикуму вчитися.

Але те, що кількість тих, хто не міг зробити вибір між вчитися і не вчитися зменшилася майже втричі, так само, як і те, що відбулося зменшення кількості тих, хто й далі обирав відповідь «не вчитися» з майже 40% до чверті все одно не давало достатніх підстав для того, аби вважати, що участь у роботі практикуму позитивно позначається на виборі досліджуваних.

Питання, на яке ми отримати відповідь, таке: чи достовірне зрушення у зробленому учасниками практикуму виборі між можливістю вчитися і не вчитися на користь

вибору вчитися? Аби дати на нього переконливу відповідь, ми скористалися критерієм Знаків (G).

Підрахунок кількості позитивних, негативних і нульових зсувів виявив, що хоча позитивні зсуви спостерігаються майже у половини досліджуваних (52), все ж таки більшість зсувів є нульовими (58). Отже:

H_0 : зсув у бік вибору вчитися після участі у роботі практикуму є випадковим.

H_1 : зсув у бік вибору вчитися після участі у роботі практикуму не є випадковим.

Рішення: нульова гіпотеза відхиляється ($p < 0,01$).

Проте засвідчена готовність вчитися, на нашу думку, має бути підтверджена готовністю докладати серйозних зусиль до опанування нових ОП/ОПП. Тому ми запитали в учасників практикуму, від чого вони готові відмовитися, аби зреалізувати готовність вчитися. Нас цікавило, насамперед, якою мірою вони усвідомлюють переваги освіти у структурованому і керованому середовищі для з'явлення іншого стилю життя – не-бідності.

Отже, розуміння необхідності змін у режимі, зокрема, дозвіллевій діяльності, встановлення нових соціальних зв'язків, звикання наново до контролю ззовні за перебігом повсякдення і приймання його як доцільної процедури тощо увиразнює становлення суб'єкта подолання бідності в процесі самовизначення в сфері освіти.

Незадовго перед обговоренням зазначеного питання, ми поінформували учасників практикуму про випадок у Сан-Франциско, коли двоє бездомних побилися, сперечаючись про квантову фізику, про що й повідомило місцеве інтернет-видання SFGate: «Суд округу Сан-Матео в Сан-Франциско почав розглядати справу проти 40-річного бездомного Джейсона Келлера, обвинуваченого в побитті свого

опонента, також бездомного Стефана Фаві», - зазначається в повідомленні.

Бійка сталася, коли Фава обговорював зі своїми знайомими (іншими бездомними) квантову фізику і розщеплювання атомів.

Джейсон Келлер приєднався до дискусії і, як відзначається в матеріалах справи, з невідомих причин розлютився. Келлер схопив скейтборд і ударив Фаву по обличчю. Стефан Фава впав і зламав гомілку. Держобвинувач заявив на процесі, що до перелому Келлер відношення не має» [9].

У такий спосіб ми привертали увагу до відмінностей у можливостях впливати саме на стиль життя структурованого і не структурованого, керованого і некерованого освітнього середовища.

Під час першого обговорення того, яких змін зазнає повсякдення кожного учасника практикуму, якщо він приступить до опанування ОП/ОПП, виявилось, що більшою мірою зміни будуть стосуватися появи нових знань, що в майбутньому позначиться на професійній діяльності, а, відтак, і на балансі ресурсів, тоді як зрушення в «сьогоднішньому» повсякденні майже зовсім не бралися до уваги. Тільки після кількох занять учасники практикуму почали аналізувати наслідки опанування нових ОП/ОПП не у майбутньому часі, а у теперішньому, відзначаючи «зсуви» у поточному перебігу звичних справ і роздумів; з'явилось розуміння своєї компетентності не лише як певних знань, вмінь і навичок, але як привласнення інакшого сенсу знання, морально-етичних цінностей, які й постають результатом навчання і започатковують невідтворення бідності як стилю життя [10-12].

Отже, ефективний практикум – це комплекс завдань і вправ, виконання яких уможливорює появу чи підсилення у

його учасників позитивних зрушень у вибудовуванні освітньої кар'єри. Рівень ефективності практикуму є результатом співпадання:

1) позитивного ставлення до участі у процесах ре/трансляції знання;

2) розуміння необхідності докладати серйозних зусиль для опанування ОП/ОПП.

Межовим проявом неефективного практикуму є «зруйнована» можливість вибудовувати освітню кар'єру, стан учасників практикуму, коли вони демонстративно заперечують сенс участі у процесах ре/трансляції знання та підкреслюють безглуздя зусиль для опанування ОП/ОПП.

У контексті нашого дослідження услід поглядам Дм. Бохмана на феномен політичної бідності як «нездатності якихось груп громадян ефективно брати участь у демократичному процесі та в їхній подальшій уразливості перед наслідками рішень, що приймаються навмисно або ненавмисно» [цит. за 13, С.16], вважаємо доречним говорити про феномен освітньої бідності як сформованій неготовності бути учасником процесів ретрансляції знання з подальшим посиленням набутої неспроможності спрямовано вибудовувати освітню кар'єру як послідовне опанування нових ОП/ОПП.

Висновки. Вирішення проблеми подолання бідності як стилю життя в процесі самовизначення особистості у сфері освіти пов'язане із «згортанням» чи «розгортанням» явища відсторонення спільноти бідних від участі у процесах ретрансляції знання і залежить від розуміння іншою спільнотою – освітянською – того, наскільки їх безпосередньо обходить проблема подолання бідності та, відповідно, яка їхня місія у її розв'язанні.

Самовизначення у сфері освіти у контексті подолання бідності як стилю життя має розглядатися не тільки і не

стільки через наявний чи відсутній у особистості доступ до освіти, її якість тощо, а через усвідомлені спільнотою, насамперед, освітянською, обмеження, що спровоковані неосвітою бідних або ж їх не-участю у процесах ретрансляції знання. Будь-який вибір з наявних варіантів – брати участь чи не брати участь у таких процесах – не є виключно рішенням особи; він ще й певною мірою передвизначений намаганнями освітян (як спільноти) убезпечити своє функціонування.

Практикум «Самовизначення особистості у сфері освіти» має за свою візію запобігання симбіозу «освітньої» та майнової бідності в Україні. Формування спільноти освічених не-бідних або нових не-бідних – це створення умов для з'явлення спільноти, спроможної до переосмислення проблеми недостатньої ресурсозабезпеченості: власне виживання за таких умов стає питанням про спроможність особистого долучення до процесів ретрансляції знання як ключового фактору розвитку суспільства і зміцнення держави.

Література

1. Жорнова О.І. Самовизначення у сфері освіти як відповідальність особистості за подолання бідності / Олена Іллівна Жорнова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології Напн України ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна. – К. : Толком, 2013. – Вип. 14. – С. 117–125.
2. Жорновая Е. И. Не-бедность как порождение постсоветской действительности / Елена Ильинична

- Жорновая // Ключевые аспекты концепции развития современного общества : Материалы XV Международной научно-практ. конф. «Осознание культуры – залог обновления общества», Севастополь, 18-19 апреля 2014 г. / Севаст. нац. техн. ун-т ; научн. ред. Головин В.В. – Севастополь: Рибэст, 2014. – С. 83–84.
3. Zhornova O. What are the prospects of e-learning in Ukraine? Pilot study of a lecturer's endeavor to promote elearning / Zhornova Olga, Zhornova Lena // DisCo 2014: Media literacy education from pupils to lifelong learning : 9th international conference DisCo reader . – P. 184-196. – <http://1drv.ms/1yUNRuN>
  4. Жорнова О.І. Подолання бідності і самовизначення у сфері освіти: до обговорення можливостей особистості / Олена Іллівна Жорнова // Психологія і особистість : наук. журнал. – 2013. – № 2 (4). – С. 68–83.
  5. Жорнова О.І. Подолання бідності в процесі самовизначення особистості у сфері освіти: результати емпіричного дослідження / Олена Іллівна Жорнова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 114 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – С. 85–88.
  6. Жорнова О.І. Драматизм подолання бідності: рух від некомпетентності до компетентності у зміні особистістю стилю життя / Олена Іллівна Жорнова // Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м.Київ: [у 2 ч.]. Ч.1 / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), О.І. Ляшенко (заст. голови) та ін.] – К.:

- Ин-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. – С. 172–177.
7. Жорнова О. І. Запобігання та подолання бідності в процесі самовизначення особистості у сфері освіти: до апробації соціально-психологічних засобів / Олена Іллівна Жорнова // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [ред. колегія: Л. А. Найдюнова, Л. Г. Чорна, І.Г. Батраченко та ін.]. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 182–190.
  8. Кармадонов О. А. Престиж и пафос как жизненные стратегии социэкономической группы / Олег Анатольевич Кардамовнов // Социс. – 2001. - № 1. – С. 65–72.
  9. У Сан-Франциску двоє бездомних побились через квантову фізику // режим доступу:
  10. www.ukrinform.ua/ukr/news/u_san_frantsisko_dvoe_bezdomnih_pobilisya_cherez_kvantovu_fiziku_1804776
  11. Zhornova O. The Health Of The Nation As An Effect Of The Modern Higher Education: Results of a pilot study / Zhornova Olga, Zhornova Lena // HASSACC 2013 : Virtual Conference Human and Social Sciences at the Common Conference 2013. The 1st Human And Social Sciences at the Common Conference 18-22 November 2013, Slovak Republic. – EDIS: Publishing Institution of the University of Zilina. – P. 140–146.
  12. Жорнова О.І. Благополуччя здобувачів вищої освіти як об'єкт моніторингу її якості / Олена Іллівна Жорнова, Ольга Іллівна Жорнова // Вища школа. – 2014. – № 11–12. – С. 36–44.
  13. Жорнова О.І. Соціально-психологічні ефекти вищої освіти в загальній поліфонії благополуччя українців /

Ольга Іллівна Жорнова, Олена Іллівна Жорнова // Практична психологія і соціальна робота. – 2014. – № 2. – С. 49–53.

14. Циганов В. В. Феномен бідності у молодих демократіях / Циганов Віктор Васильович // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №1 (26). – С.16–20.

Аннотация. В статье описаны различные типы самоопределения личности в сфере образования. Установлено, что функциональный тип способствует выстраиванию образовательной карьеры; дисфункциональный – парализует образовательную карьеру; условно функциональный – усложняет выстраивания образовательной карьеры, поскольку признание потенциала образования для преодоления бедности не связанных с пониманием того, что только личные усилия позволяют переиначить стиль жизни; в условно дисфункциональном типе сопряжена готовность прилагать усилия для освоения образовательных программ, но при этом имеется отказ признавать образование за ресурс сдвигов в воспроизведении бедности.

Психолого-педагогическое воздействие на решение личности выстраивать образовательную карьеру рассмотрено как создание условий для появления сообщества, способного к переосмыслению проблемы недостаточного ресурсного обеспечения: собственное выживание в таких условиях связано с личным приобщением к процессам ретрансляции знания как ключевого фактора развития общества и укрепление государства.

Ключевые слова: самоопределение личности в сфере образования, типы самоопределения, баланс ресурсов жизнедеятельности, преодоление бедности как стиля жизни, образовательная карьера.

Summary. This article describes the different types of self-identity in the field of education. It was found that the functional type promotes educational career; dysfunctional – paralyzes educational career; Conditional functional – complicates the educational career, because there is no understanding of the importance of personal effort to change

the life style; dysfunctional conditionally conjugate readily efforts in education, but the failure to recognize education as a resource for overcoming poverty lifestyle.

Psychological and educational impact on the decision of the person to continue their education is considered as the creation of conditions for the emergence of community capable of rethinking the problem of insufficient resources: own survival under these conditions due to the personal communion of the processes relaying knowledge as a key factor in the development of society and the strengthening of the state.

Keywords: self-determination of the individual in the field of education, types of self-determination, resource balance of life, overcoming poverty as a lifestyle, educational carrier.